

Henning Bender

Udvandringen fra Vejle 1868-1908

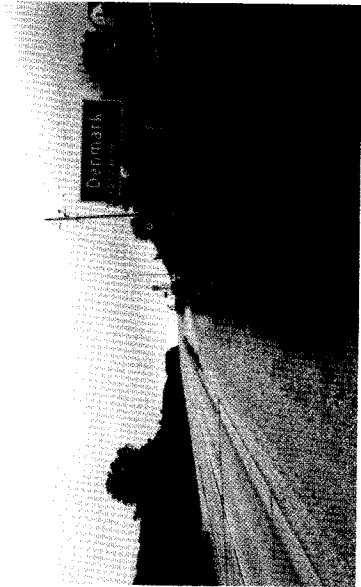
Fra Vejle til Larsen

I Wisconsin, delstaten nord for Chicago, finder man i Winnebago County et område med veje opkaldt efter Christensen, Thomsen, Eriksen, Svendsen, Petersen. Midt i området ligger byen Larsen. Det er kun en lille by med enkelte huse og gårde, et posthus, en luthersk kirke (St. Peter), en blandet landhandel, et spisested og en nedlagt station. Bortset fra byens og vejenes sen-navne samt sen-navne på kirkegårdens gravsten er der ikke synlige tegn på danske efterkommere i Larsen. Der er hverken dannebrogflag, vindmøller eller billeder af havfruer og vikingeskibe, således som man stadig finder det i enkelte danske bosættelser på Prærien. I Larsen er der ingen andre danske spor, således som der heller ikke er det længere i flertallet af de 17 lokaliteter, der bærer navnet "Denmark".

Søger man i stedet i de danske udvandrertprotokoller efter udvandrere, der rejste til Larsen, Wisconsin, finder man kun 8. Alle med bopæl i Vejle by i årene 1902-1903. De fem udgør en familie bestående af skomager Peter Refsgaard Sørensen (født 1868), hustru Karen Dorthea (1862) og børn, Søren (1893) og Johanne (1895), samt skomagere-ns far, tækkemand Søren Sørensen Refsgaard

(født i Ø. Snede i 1844, men bosat i Vejle). Familien Refsgaard forlod København den 27. august 1902 ombord på DFDS's amerikabåd "Oscar II" og nåede New York den 8. september 1902. På Ellis Island blev de alle erklæret for sunde og raske og i besiddelse af de krævede 100 \$ i kontanter. Kravet om fast adresse i USA var også i orden. Den blev hos Charles Nielsen, indehaver af købmandshandelen (General Store) i byen Larsen. Tækkemand Søren Refsgaards svigersøn, samme adresse, modtog de tre øvrige udvandrere fra Vejle til Larsen: Skomager Knud Laursen (Ødsted 1883) og tjenestepigerne Jacobine Hansen (Tørring 1876) og Anna Jørgensen (Givskud 1864). De skulle alle bo hos "vennen" købmand Charles Nielsen, indtil han havde skaffet dem job. Charles Nielsen, købmand i Larsen, fik således sin familiesammenføring gennemført og var samtidig jobformidler for andre danske.

Han var imidlertid ikke den eneste dansker i området, inden familien Refsgaards ankomst. Med 1.131 danskfødte år 1900 var Winnebago County,

"Denmark", Wisconsin

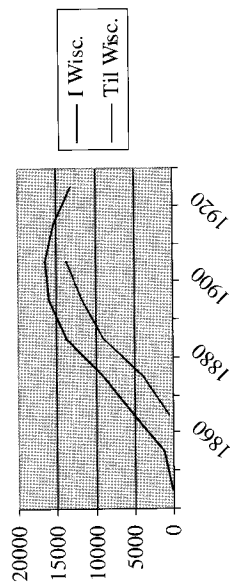
efter Racine, det område, der havde flest danske indvandrere i Wisconsin. I 1870 havde Winnebago endda været det county i hele USA, der havde flest danskfødte (723). Når byen Larsen alligevel først optræder i de danske udvandreprotokoller i 1902, skyldes det, at bestemmelsesstederne i den danske udvandreregistrering bygger på kopier af de kombinerede dampskibs- og jernbanebilletter udstedt i Danmark. De gengiver derfor kun sidste havn eller jernbanestation på rejsen, ikke nødvendigvis det endelige bestemmelsessted. Larsen fik først sin stikbane og hermed jernbanestation år 1900. Inden da havde alle danske udvandrere til området haft Oshkosh eller Neenah som sidste jernbanestation på den bane, der sidst i 1860'erne blev anlagt nordpå fra Chicago over Racine, Milwaukee og Oshkosh til Neenah i Winnebago County. Begge byer ligger kun mellem syv og 15 kilometer fra Larsen.

Søger man derfor i stedet i udvandreprotokollerne på disse stationsbyer, Oshkosh og Neenah, finder man for årene 1868-1908 over 1.354 danske indvandrere og for 1868-1869 - 122. Af folketællingens 723 danskfødte i 1870 er ca. 600 altså kommet før 1868.

Tilsvarende er der for årene 1868-1908 registreret 13.838 danske udvandrere til Wisconsin, hvoraf 526 i årene 1868-1869. Det står over for, at der er 5.212 danskfødte i Wisconsin i folketællingen af 1870.

Forholdet mellem antallet af danskfødte i Wisconsin 1850-1950 og antallet af danske udvandrere til Wisconsin 1868-1908 vises neden for. Graferne løber parallelt, men præges naturligvis af, at der allerede før de danske udvandreprotokoller begyndte i 1868, er omkring 5.000 danskfødte i Wisconsin.

Danskfødte i Wisconsin 1850-1950 og
Dansk udvandring til Wisconsin 1868-1908

Udvandring fra Vejle til Wisconsin før 1868

Den kendteste af disse tidlige danskfødte indvandrere til Wisconsin er Rasmus Sørensen (1799-1865). Gårdmandssøn fra Jelling, folkeskolelærer, folketingsmand (1849-1852), grundlægger af Uldum Højskole (1849) - samt udvandrer til Wisconsin i 1852. Hans fire sønner udvandrede allerede de midt i 1840'erne til Wisconsin, hvor de giftede sig med norske kvinder. I 1847 forfattede Rasmus Sørensen pjecen - "Om de udvandrede Nordmænds tilstand i Nordamerika og hvorfor det ville være gavnligt, om en del danske bønder og håndværkere udvandrede ligeledes og bosatte sig samsteds" (København 1847), hvor han med "samsteds" mente området omkring Winnebago søen. Han berettede poetisk om landskabet i Wisconsin, der blev sammenlignet med Østjylland mellem Horsens og Vejle samt om Winnebago søen, der på en prik mindede om Skanderborg sø. Men ikke nok med det. Landmænd i Wisconsin fik mere end det dobbelte udbytte af samme arbejdstid som i Danmark, mens der i den grad var mangel på landarbejdere og håndværkere, at de fik to-tre gan-

ge så meget i løn som hjemme. Politisk set agiterede Rasmus Sørensen for afskaffelse af skatter, klassesamfund, krig og nationalisme, samt for fuld- stændig frihed og lighed for alle. Det var jo et program, det var vanskeligt at gennemføre i Danmark omkring 1850, men det var allerede, hævdede Rasmus Sørensen, gennemført i Wisconsin, der i øvrigt blev optaget som egen stat i Unionen i 1848.

Det var dette program, Rasmus Sørensen agiterede for i skrift og tale, ikke mindst på Uldum høj- skole. Og da han endelig selv tog af sted til områ- det mellem Racine og Winnebago i Wisconsin i april 1852, efter at være blevet forsinket af treårs- krig og folketingsarbejde, fulgtes han af mere end 100 landmænd og håndværkere, bl.a. fra Vejlekan- ten. Sådanne grupper rejser blev i begyndelsen af 1860'erne i tre omgange gentaget med samme re- krutteringsområde og bestemmelsessted under Rasmus Sørensens ledelse.

Som vi ser det i forbindelse med familien Refs- gaards udvandring fra Vejle i 1902, og som vi ken- der det fra indvandrere i vore dage, er det afgøren- de for beslutningen om at udvandre til et bestemt område, at levevilkårene er acceptable, og at man kan føle sig sikker på at kende nogle ved ankom- sten. Familie, bekendte eller blot dansktalende. Starter denne proces og netværksopbygning tidligt i en udvandringsperiode, bliver udvandringen fra et bestemt område til et andet specifikt område i rege- len også høj.

For Larsen-området i Wisconsin var de aller- første europæiske indvandrere formentlig nord- mænd. I hvert fald er byen "Larsen" opkaldt efter en Knud Geilo Larsen, født i Voss i Norge år 1800 og død i Larsen 1893. Han kom i 1843, men allere- de i 1844 dukkede Rasmus Sørensens sønner op.

Giftede sig med norske indvandrere og trak heref- ter, i kraft af faderens agitation hjemme i Danmark, stadig flere danske indvandrere til.

Wisconsin blev således lige fra begyndelsen det vigtigste bestemmelsessted for danske udvandrere fra Vejlekanten. Det er sandsynligvis også grunden til, at Vejle er den købstad blandt Danmarks 10 største, der har den kraftigste relative udvandring overhovedet. Næmlig 28%, når antallet af udvan-

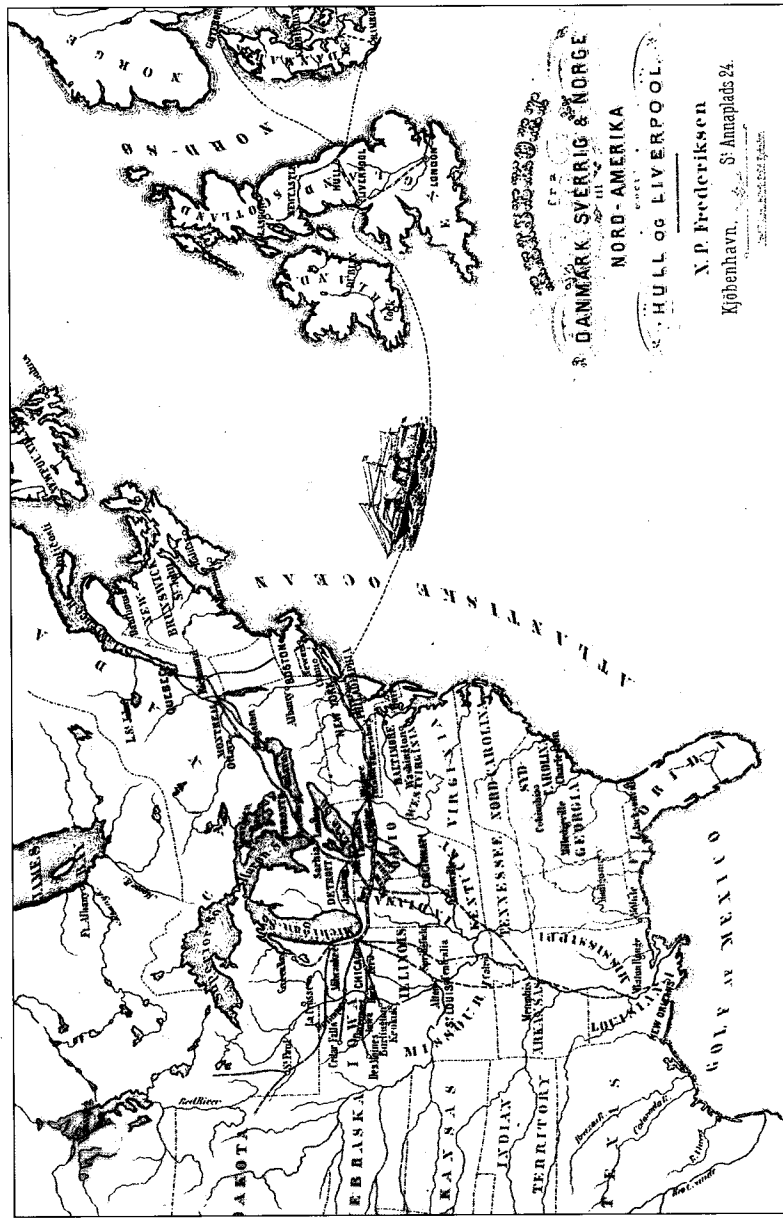
Rasmus Sørensen (1799-1865). Grundlægger af Uldum Højskole og ivrig udvandringsagitator. Portræt på Uldum Højskole.

Generelt om udvandringen

Der foregik en massiv udvandring fra Europa til USA i 1800-tallet. Amerikanske ankomstlister regner med over 20 millioner europæiske indvandrere mellem 1870 og 1914. Borgerkrigens afslutning i 1865 betød, at store områder mod vest åbnede sig for indvandring og for anskaffelse af gratis – eller i hvert fald billig jord. Samtidigt markerer slutningen af 1860'erne dampskibenes sejr over sejlskibe-

drere sættes i relation til Vejles befolkningstal i 1890. Vejle følges dog tæt af Kolding, der har en udvandring på 26% og Aalborg med 25%. Men procenten ligger langt over gennemsnittet på 15% for samtlige 72 danske byer (Hovedstad, købstæder og handelspladser) og landsgennemsnittet på 10%.

Der kan derfor være grund til at se nærmere på udvandringen fra Vejle set i forhold til udvandringen fra Danmark som helhed.

Kort med ruter over Atlanterhavet og jernbaner i USA 1865. Det bemærkes, at jernbanen i Wisconsin går fra Chicago vest om Lake Winnebago til Oshkosh og Neenah.

ne og omfattende jernbaneanlæg på begge sider af Atlanterhavet.

Endnu i 1860'erne havde det taget danske mor-monudvandrere til Utah op til to år at nå frem med sejl og til fods. Men efter åbningen af den transkontinentale jernbane i 1869 blev rejsen gjort på et par måneder. Det gjaldt også Wisconsin, hvor Rasmus Sørensen i 1852 havde brugt fire måneder med skib til Hamburg, New York og Wisconsin – sidstnævnte via de store søer fra Niagara til Racine. I 1870 kunne en tilsvarende rejse fra København til Wisconsin gøres på fire uger med dampskib til New York og herfra med tog via Chicago.

Blandt 20 millioner europæiske udvandrere var det i perioden 1868-1908 kun lidt over 200.000, der kom fra Danmark. Denne 1% lyder jo ikke af meget, men det skal ses i forhold til en dansk befolkning på omkring 2 millioner. Med 10% af dette befolkningstal som udvandrere placerede Danmark sig som det relativt set fjerdestørste udvanderland i Europa. Langt lavere end Irland, Norge og Sverige – men højere end Tyskland, England og Frankrig.

Hertil kom, at der lige syd for den danske grænse af 1864 lå det dansksprogede Sønderjylland med omkring 50.000 udvandrere af et befolkningstal på 150.000. Dette meget store antal sønderjyske udvandrere regnedes både i den tyske og amerikanske statistik som tyskfødte, men slog sig som dansktalende helt overvejende ned i de danske bosættelser i Wisconsin, Minnesota og Iowa i USA.

Kilderne til udvandringen

På amerikansk side findes ankomstlister for indvandrere til USA bevaret fra 1820. I perioden op til

1891, hvor de baserer sig på skibenes passagerlister, kan der konstateres betydelige afvigelser fra virkeligheden, mens listerne fra og med 1892, hvorefter de baserer sig på grundige, personlige interviews med hver enkelt indvandrer på modtastationen Ellis Island i New Yorks havn, synes meget pålidelige. Oplysningerne fra Ellis Island 1892-1924, der nu ligesom de danske udvanderlister 1868-1908 findes på nettet, er derfor et vigtigt supplement til det danske udvandrer materiale. Her kommer USA's folketællinger, der fra 1790 er blevet afholdt hvert 10. år. For årene 1870-1990 er der mulighed for at se, hvor mange danskfødte der findes fordelt på stater og counties. Højdepunktet blev nået i 1910 med 201.147. For 1960-1990 angives desuden, hvor mange der regner sig som værende primært af dansk oprindelse. I 1990 var der 908.868.

Fra europæisk side er udvanderlisterne meget sparsomme for 1800-tallet. Hverken de britiske havne, der afskibede det største antal udvandrere, eller andre europæiske havne har bevaret materiale for 1800-tallet. Undtagelsen herfra er Hamburg, der startede en fyldig registrering i 1850 fulgt af Danmark, Norge og Sverige fra 1868-1869 og Finland fra 1892. Hamburg-listerne optegner alle udvandrere, der passerede havnen, hvad enten de tog direkte fra Hamburg eller indirekte Hamburg-Li-verpool-oversøisk destination (og den vej tog næsten 60% af de danske udvandrere), mens de skandinaviske lister er baseret på kopier af alle oversøiske billetter udstedt i det pågældende land af autoriserede billetagenter.

I praksis betyder dette, at mens vore skandinaviske og tyske naboer kan vælge andre ruter og afgangshavne (næsten 100.000 svenske udvandrere

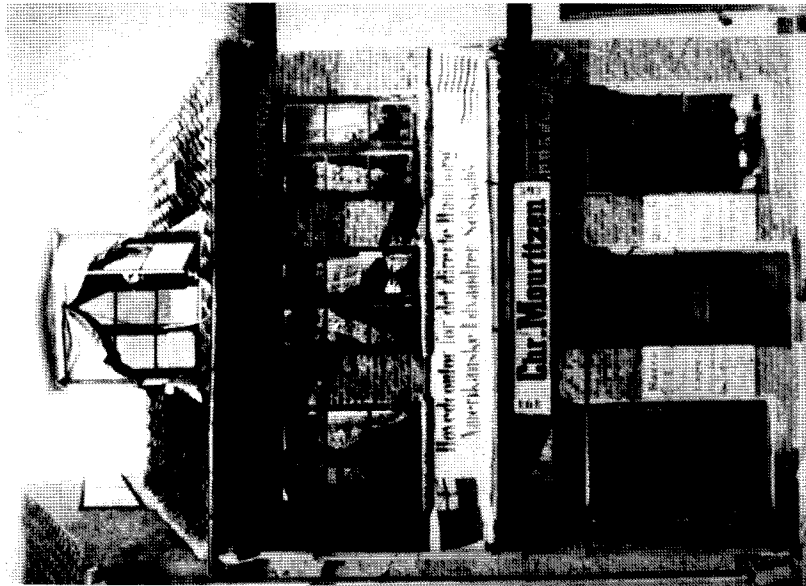
er således kun registreret i det danske materiale, da de købte billet i Danmark), er vi for Danmarks vedkommende så heldigt stillet, at de danske udvandrere enten tog direkte fra Danmark eller indirekte via Hamburg (-Liverpool). Og i begge tilfælde er de registrerede med billetter købt i Danmark.

Det betyder, at vi for Danmarks vedkommende for årene 1868-1939, og på Internettet foreløbigt for årene 1868-1908, på grundlag af billetkopierne, har

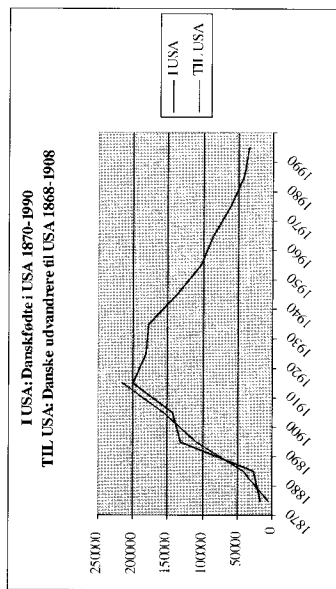
oplysninger om hver enkelt udvandrers for- og efternavn; stilling; familiestatus; alder; sidste opholdssted by/sogn/amt (og fra og med 1899 også fødested); rejseagent; billetnummer, skibsnavn (dog kun ved direkte afgang fra København) og bestemmelsessted (land, stat og station).

Den danske udvanderlov af 1. maj 1868 bestemte, at alle billetter der udstedtes af rejseagenter, der virkede i Danmark, skulle kopieres af Københavns Politi. For 1868-1908 var der 379.844 registrerede udvandrere, heraf 218.681 danskere. Loven fulgtes i regelen, men for Vejles vedkommende kom listerne fra de lokale rejseagenter, brødrene Mouritzen, der solgte billetter til kunder fra hele landet i årene 1879-1887, dog aldrig længere end til den lokale byfoged. Måske fordi oplysningerne ikke opfyldte lovens krav, men kun angav navn, alder, sparsom hjemstedsoplysning og dato, men ikke bestemmelsessted. Det drejer sig for Vejle-listernes vedkommende om 4.109 udvandrere for årene, der nu også findes på nettet og er medregnet i det følgende. Her til kommer 7.780 særskilt registrerede mormøner fra Danmark i årene 1873-1894, der kun er registreret summarisk af Københavns politi.

For tiden efter 1868 betyder det dog i det store og hele, at benytter man Den danske Udvanderdatabase 1868-1908, Vejle-databasen 1879-1887, ankomst-databasen på Ellis Island 1892-1924 og data-indgangene til de amerikanske folketællinger, er man godt hjulpet hvad angår tal, navne, afgangs- og bestemmelsessteder for danske udvandrere. At tallene også repræsenterer den overvejende del af alle danske udvandrere til USA bekræftes af grafen neden for. Tallene for danske udvandrere til USA i udvanderlisterne 1868-1908 svarer til antallet af danskfødte i USA i henhold til folketællingerne.

Chr. Mouritzens agentur i Kirkegade i Vejle.

På dette grundlag kan man med betydelig sikkerhed skitsere følgende billede af den danske udvandring: Både for Danmark som helhed, på amtsplan, på sogne- og købstadsplan, samt hvad angår be- stemmelsesstederne.

Udvandringen fra Danmark 1868-1908

Af 218.681 registrerede udvandrere med sidste bo- pæl i Danmark i årene 1868-1908 tog 9 ud af 10 til USA. (USA 90%; Canada 3%; Sydamerika 3%, Australien 2%; New Zealand 1%). To ud af tre var mænd, og to ud af tre af alle udvandrere var mel- lem 18 og 28 år gamle. I årene frem til omkring 1890 dominerede udvandringen fra landdistrikter- ne, mens det efter 1890 i højere grad blev udvan- drere fra købstæderne, der dominerede billedet.

Der var meget kraftige udsving i udvandringen fra år til år. Fra år med omkring 10.000 udvandrere 1873-1874, 1882-1883, 1887-1893, 1903-1905 – og øvrige år, hvor udvandringstallet sank til om- kring 2.000 pr. år. Disse udsving løber parallelt over hele landet, i hvert fald så længe undersøgel- sen foregår på amtsplan. Udsvingene har en klar sammenhæng med de økonomiske konjunkturer.

Med gode tider i USA og dårlige i Danmark blev udvandringen høj – og lav når konjunkturerne var dårlige i USA og bedre i Danmark.

Bestemmelsesstederne var også entydige på lands- og amtsplan. Udvandringen gjaldt først og fremmest Midtvestens frugtbare prærieland, og i rækkefølge bosatte de danske udvandrere sig, målt i procent af den samlede danske udvandring til USA 1868-1908, i Iowa (14%), Minnesota (13%), Wisconsin (13%), Illinois (11%), Nebraska (10%), Utah (6%), New York (5%), Michigan (4%), South Dakota (4%), North Dakota (3%) og Californien (2%) – mens de resterende 15% bosatte sig i andre nordstater. Meget sjældent i sydstaterne.

Samtidigt er der en klar tendens til, at jo længere vi kommer frem i perioden 1868-1908, jo længere mod vest langs jernbanelinierne tog landbrugsud- vandrerne for at finde ledig jord. Lige indtil de ef- ter begyndelsen af 1900-tallet standsedes af Rocky Mountains og enten tog over bjergene til Stille- havsstaterne eller mod nord til Canada. Meget sjæl- dent mod syd og i så fald til Texas eller Californi- en. For byudvandringen var det i høj grad de min- dre byer i områder med en stor dansk landbrugs- indvandring, der trak; i slutningen af perioden dog de amerikanske storbyer – særligt Chicago.

Geografisk fordeling

Mens svingningerne i den samlede udvandring ty- deligt kunne mærkes i alle dele af landet, var ud- vandringsintensiteten til gengæld meget afvigende fra landsdel til landsdel og endda fra sogn til sogn målt i forhold til befolkningstallet (over alt 1890).

For Danmark som helhed er 227.195 danske statsborgere registrerede som udvandrere 1868-

1908, mens befolkningen 1890 var 2.236.097 – altså 10,3% af dette befolkningstal.

Fra de enkelte amter (byerne medregnet) lå udvandringer over landsgennemsnittet i Bornholms (18%), Hjørring (16), Maribo (16), Aalborg (15), Vejle (13), Præstø (12), Århus (12), Thisted (11) og Svendborg (11) amter. På gennemsnittet i Ribe (10) og Københavns amt og by (10), mens amterne Sorø (9), Odense (8), Holbæk (8), Randers (6), Ringkøbing (5), Frederiksborg (4) og Viborg (4) lå lavere end gennemsnittet.

Men inden for de enkelte amter var der store forskelle. Mens Bornholm, Hjørring og Maribo amter havde en stærk udvandring omtrent fra hele amtet, havde Aalborg, Århus og Vejle amter først og fremmest en stærk udvandring fra de østlige dele. Præstø og Thisted amter fra de sydlige dele, mens udvandringen fra Svendborg amt først og fremmest koncentrerer sig til Langeland.

Samlet set er udvandringen fra Danmark særlig markant i 5 områder:

1. Sydhavsøerne – Bornholm, Møn, Falster, Lolland og Langeland.
2. Vendsyssel
3. Sydthy/Vest Mors
4. Østlige del af Himmerland og hele Kær herred
5. Området mellem Horsens og Vejle.

Det er naturligvis sidstnævnte der har særlig interesse i denne sammenhæng.

Udvandringen fra Vejle Amt, land og by

Ser man på de enkelte sogne i Vejle amt springer det straks i øjnene, at udvandringsfrekvensen øst

for israndslinien er højere end vest for. I øst havde man allerede en gårdstruktur, der ikke gav plads for yngre sønner. De måtte derfor udvandre, hvis de ville have en gård. I vest en sparsom befolkning på hedejorder, som det vel var mere nærliggende at opdyrke end den amerikanske prærie.

Nord og øst for Vejle i det daværende Vejle amt havde sognene i Bjerre, Hatting og den østlige del af Nørvang herred (groft set svarende til Juelsminde, Hedensted, Tørring-Uldum og Jelling kommuner) udvandringsprocenter på 15-20%. Højt sognene omkring Juelsminde (Klækning 20%, Barrit og Bjerre 18%, samt Pårup og As 16%), men også sognene nord for Vejle (Uldum, Langskov, Hvejsel, Vindelev og Jelling) lå på 14-16%.

Vest og syd for Vejle var udvandringen fra de vestlige dele af Nørvang og Tørrild herreder, samt Jerlev, Holmans, Brusik og Elbo herreder (svarende til Give, Egtved, Børkop og Fredericia kommuner) med 2-8% under gennemsnittet.

Syd for Kolding havde de syv sogne, der overgik fra Slesvig til Danmark i 1864 i Nørre Tyrstrup herred (nu den sydlige del af Kolding kommune og den nordlige del af Christiansfeld kommune), til gengæld alle en udvandring på 12-16% og altså pænt over gennemsnittet for danske landdistrikter på 8%.

Der var altså tale om en kraftig udvandring fra Vejles nordlige og østlige opland (som i øvrigt knytter sig til et stærkt udvanderområde omkring Horsens) og fra Koldings sydlige opland (der knytter sig til Sønderjylland som et voldsomt udvanderingsområde), mens lave udvandringsprocenter i den vestlige del af amtet videreføres med endnu lavere procenter i Vestjylland. Ligesom lave udvandringsprocenter omkring Fredericia svarer til end-

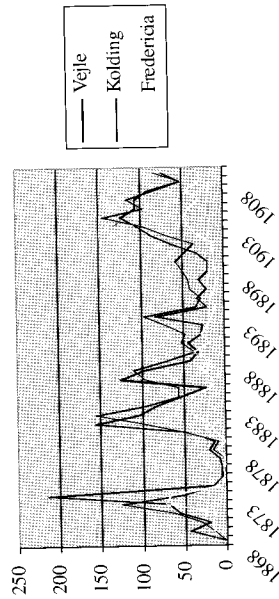

nu laverer procenter på den anden side af Lillebælt på Vestfyn.

Denne forskel på udvandringen fra de respektive oplandsområder sætter tilsyneladende også sit præg på udvandringen fra de tre købstæder i amtet. Vejle har en udvandring på 28% i forhold til 1890-folketallet; Kolding 26% – mens Fredericia kun har 10%.

Ellers følger Vejle og Kolding hinanden, også numerisk, bortset fra året 1873 hvor Vejle oplevede et markant højdepunkt for udvandringen.

1868-1909 Oversøiskudvandring fra Vejle, Kolding og Fredericia

Vejle By

I alt er der for årene 1868-1908 registreret 2.464 udvandrere, der angiver Vejle by som sidste opholdssted. 2.187 findes i Københavns Politis udvandringsprotokoller og 277 i de særlige Vejlelister. Det er dog kun på grundlag af Københavns Politilister, at vi kan sige noget om, hvorfra udvandrerne kom, førend de slog sig ned i Vejle, og hvilke bestemmelsessteder de siden havde.

Hvor kom Vejle bys udvandrere fra?

Udvandrerne fødesteder, inden de tog bopæl i Vej-

le by, kender vi kun for perioden 1899-1908, hvor politiprotokollerne angiver både fødested og sidste opholdssted. Oplysningerne omfatter 774 udvandrere, hvoraf 320 har Vejle som både fødested og sidste opholdssted, mens 454 udvandrere er født andre steder. Af disse 454 er 211 født i Vejle amt, uden for Vejle by men særligt i Vejles nærmere opland. 171 er født i resten af Jylland (særligt omkring Horsens – 47), 41 er født på Fyn og 28 på Sjælland, heraf 17 i København.

Omvendt finder man, ligeledes i listerne for 1899-1908, 205 udvandrere, der godt nok er født i Vejle by, men som angiver anden bopæl ved afrejsen. 82 er flyttet til Sjælland, heraf 75 til København. 32 til resten af Vejle amt; 45 til naboamter (særligt omkring Horsens: 28) og 31 til Fyn. Så målt på udvandrere fra Danmark har Vejle omkring år 1900 haft et vandringsoverskud fra de omliggende landdistrikter og amter, samt et mindre vandringsunderskud når det gjaldt København.

Alt i alt er der derfor, som man kunne vente, en interaktion mellem udvandringen fra købstad og opland, hvor hovedbevægelsen er indvandring til købstaden og videreudvandring til USA.

Udvandrerprofilen

Hvad udvandrerprofilen angår adskilte udvandrere fra Vejle sig ikke fra resten af landet. To ud af tre er mænd og to ud af tre er mellem 18 og 28 år. Nærligtvis var byerhvervene helt dominerende som stillingsangivelser i en købstad: 12% angiver landbrugserhverv, 49% byerhverv og 39% er familiedømmede uden erhverv, mens udvandrere fra landdistrikterne i Vejle amt tilsvarende melder 52% landbrugserhverv, 10% byerhverv og 38% familiedømmede uden erhverv. Man kan nærmest undre

sig over, at der overhovedet er 12% udvandrere fra Vejle by med landbrugserhverv. Men det kan skyldes indvandrere fra landdistrikterne til byen, der vender tilbage til landbrugserhvervet, når de skal registreres som udvandrere.

Bestemmelsessteder på land og delstat

Hvad bestemmelseslandene angik, svarer udvandringerne fra Vejle i % til resten af Danmark (%): USA 91% (90%); Canada 3% (3%); Sydamerika 4% (3%), New Zealand 2% (1%) og andet (Australien og Sydafrika) 1% (3%).

I forhold til Danmark som helhed koncentrerer udvandrere fra Vejle by sig dog langt mere på enkelte stater. Næsten 2/3 tager til den østlige del af Midtvesten tæt på Chicago i Wisconsin, Minnesota og Illinois. Med Vejle by procenterne rent og gennemsnitstallene for Danmark i parentes bliver det: Wisconsin 25% (13%); Minnesota 22% (13%); Illinois 16% (11%), Iowa 14% (14%); Nebraska 9% (10%); Michigan 4% (4%); Pennsylvania 3% (1%), New York 2% (1%) og resten 5% (33%).

Herudover adskiller Vejle by sig ved at have en kraftig udvandring allerede i begyndelsen af perioden – nemlig først i 1870'erne, hvor byudvandringen fra Danmark ellers står svagt. I modsætning til alle andre byer, der for flertallets vedkommende har deres udvandringshøjdepunkt i de første år af 1900-tallet, enkelte med højdepunkter først i 1890'erne eller først i 1880'erne, har Vejle by sit absolutte numeriske højdepunkt i 1873 med 213 udvandrere.

Særlige bestemmelsessteder i USA for udvandrere fra Vejle

Uden at det med sikkerhed kan vises førend Ham-

burg-listerne er gennemgået for årene 1850-1868, er der formentlig allerede i 1850'erne og 1860'erne en betydelig udvandring fra Vejleområdet til Wisconsin i kraft af Rasmus Sørensen's agitation. I hvert fald er der endnu i årene 1868-1872 en stærkere udvandring fra Vejle og dets opland til Wisconsin end for resten af landet. Det drejer sig om landmandsfamilier, der slår sig ned omkring Winnebago søen og følges af håndværkere fra Vejle by.

Hermed være naturligvis ikke sagt, at Winnebago County er det eneste sted, udvandrere fra Vejle slår sig ned. Blandt andre områder i Wisconsin kan eksempelvis nævnes Prescott, Pierce County, Wisconsin helt ovre i den vestligste del af staten ved bredden af Mississippi. Her er 2/3 af alle danske indvandrere fra Vejle og Vejle amt efter samme mønster som tidligere. Af i alt 113 indvandrere fra Danmark i årene 1869-1876, kommer 65 fra sogne- og i Vejles nærmeste opland i årene 1868-1874 – og 14 fra Vejle by 1872-1876.

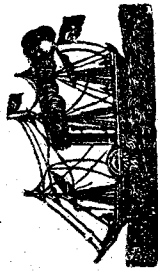
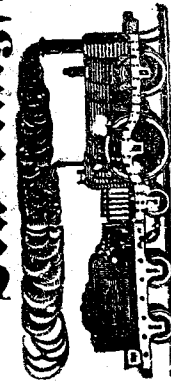
100 km længere mod vest finder man en lignende koncentration i Glencoe, McLeod County, Minnesota. Med 89 af 164 danske indvandrere fra Vejle er mønstret det samme – først udvandring fra landdistrikterne omkring Vejle, siden fra Vejle by. Forskellen er nu blot at forskydningen mod vest også medfører en tidsforskydning. Udvandring og bosættelse foregår først i 1880'erne.

Tilsvarende bosættelser findes endnu længere mod vest, eksempelvis i Nevada, Story County, Iowa og i Faulkton, Faulk County, South Dakota, men nu med etableringsstidspunktet yderligere forskudt til 1890'erne.

Andre bestemmelsessteder

Folk fra Vejle by synes herudover at have været

Den billigte Rejse til Amerika.

Udvandrerens Opmærksomhed

hendes paa
den nye directe Hamborger-Linje, der kun medtager 1ste Classes Passa-
gerer, og som følger deraf gøres ingen Forskjel paa de Rejsende.

Effikene ere nye og indrettede med al den Comfort og Bequemmelighed,
som Nutiden fordrer.

Et Eksempel afgaar den 30te Juli, og kunne Emigranter ved at henvende
sig til undertegnede opnaae de billigste Priser og gode Betingelser.

Ligeledes indskrives Passagerer daglig over England til Amerika og Au-
stralien til betydelig nedsatte Priser.

NB. Den directe Linjes Skibe anløbe ikke nogen anden Havn, og er den som
følge heraf den hurtigste af alle og meget at anbefale.

Da jeg har skiftet den ved Lov af 1ste Mai 1868 befalede Sifferthed,
udsteder jeg selvfølgelig fulgyldige Contracter for Rejsen.

Niels Mouritzen,

Rirketorvet 136.

Sovebagent i Betle.

Udvandreragent Niels Mouritzens annonce er fra Vejle Amts Avis 12. juli 1881.

godt repræsenteret i de allerførste udvandrings-
skaber til Canada, Australien og New Zealand, der
blev arrangeret af den britiske regering for at skaf-
fe kolonister først i 1870'erne.

Det gælder den allerførste danske bosættelse i
Canada 1872, New Denmark i New Brunswick i
Canada (mellem Maine i USA og Quebec i Cana-
da), hvor der er 6 fra Vejle by med i det tredje rej-
seselskab, den 2. april 1873. Tasmanien, hvor 8 af
88 danske var fra Vejle, da det første og eneste dan-
ske udvandrerselskab tog af sted den 2. september
1871.

Derimod fristede Australien ikke udvandrere
fra Vejle; de foretrak New Zealand. Med hoved-
vægten på årene 1871-1873 – men jævnt fortsat op-
gennem perioden leverer Vejle- og Juelsminde-om-
rådet hver 8. udvandrer fra Danmark til New Zeal-
and (308 af 2337).

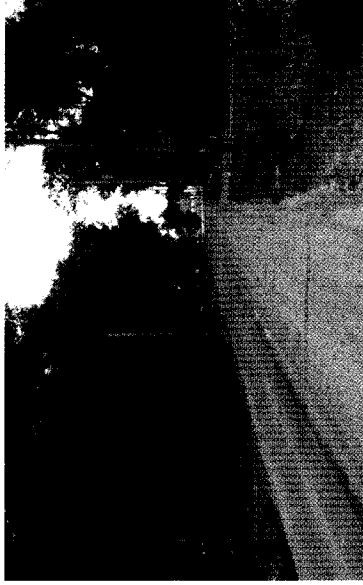
Også Brasilien var – særligt 1886-1887 – en fri-
stelse. Ikke Argentina som ellers mest normalt for
danske udvandrere til Sydamerika. Næsten hver
fjerde af 800 udvandrere fra Danmark til Brasilien
kom fra Vejle amt, hvis vi som nu lader amtet in-
kludere Horsens. Kontakter opretholdtes også her-

efter. Eksempelvis tog fotograf Jens Jørgensen (f. 1875), Grønnegade 39 i Vejle til Paranagua i Brasilien i såvel 1901 som 1910 sammen med hustruen Johanne og nogle tømrerfamilier fra Vejle

Konklusion

Udvandringen fra Vejle er relativt stærkere, starter tidligere og er mere koncentreret til enkelte lande og delstater i USA, end tilfældet er for den danske udvandring i almindelighed. En af forklaringerne er formentlig Rasmus Sørensens indledende agitation og rejsevirksomhed med Wisconsin som mål. Det skabte det netværk i det fremmede, som var helt afgørende for en fortsat kraftig udvandring fra et bestemt område til et andet specifikt område. Kernerne for de danske bosættelser blev skabt gennem landbrugsudvandringen, der i bogstaveligste forstand beredte grunden for en følgende udvandring af byboere, der kunne være med til at skabe de nye amerikanske byer i nybyggerområderne.

Det var netop en sådan proces, Rasmus Sørensens havde anbefalet i sit skrift fra 1847 og i sine foredrag i 1860'erne. Udvandring af landmænd, fulgt af landarbejdere og herefter håndværkere og byarbejdere fra den nærmeste by. Det var i denne sammenhæng Vejle. Drivkraften for udvandringen var formentlig næppe så politisk, som Rasmus Sørensens og andre agitatorer lagde op til. Mere økonomisk. Danske udvandrere kunne købe mere jord for medbragt kapital, end de kunne hjemme, og de, der ikke medbragte penge, fik højere lønninger og kunne herigennem oparbejde en kapital, således at de enten kunne købe gårde eller starte en virksomhed i byerne. Lykkedes det?

"Larsen", Wisconsin

Hvordan gik det så disse danske udvandrere og deres efterkommere?

Den stadige bevægelse mod vest er markant. Da udvandringen stod på sit højeste i perioden mellem 1850 og 1914, bosatte størstedelen af de danske indvandrere sig længere og længere mod vest; fra Wisconsin og Illinois i 1870'erne over Minnesota og Iowa i 1880'erne, til Nebraska og South Dakota i 1890'erne. Men bevægelsen mod vest fortsatte, og folketællingen fra 1990 viser, at størstedelen af 3., 4. eller 5. generations dansk-amerikanere nu bor i Californien, Utah, Washington og Oregon. Længs Stillehavet og i bjergene bag, mens kun 25% er tilbage i Midtvesten.

Samtidigt fortæller folketællingen af 1990, at af de i alt 250 millioner amerikanere, der angav primær etnisk tilknytning, lever 13% under fattigdomsgrensen (ca. 12.000 \$ indkomst pr. husstand), mens den gennemsnitlige årlige husstandsindkomst er 30.056 \$.

Den lille million amerikanere, der angiver Danmark som deres primære etniske baggrund, har ef-

ter denne beregning den laveste andel af alle grupper under fattigdomsgrensen (6,3%), mens den hvad husstandsindkomst angår ligger på tredjepladsen med 33.822 \$ – efter englændere (34.117 \$) og svenskere (33.881 \$). Samtidigt er antallet af meget fattige eller meget rige relativt beskedent i den danske gruppe.

Det er altså gået de danske udvandreres efterkommere jævnt godt i USA og bedre end gennemsnittet – nogenlunde som efterkommerne efter dem, der blev hjemme!

Kilder og Litteratur:

Det bedste og lettest tilgængelige oversigtsværk om dansk udvandring er Erik Helmer Pedersen: "Drømmen om Amerika" (1985) og samme: Pionererne (1986), Politikens Danmarkshistorie. Herudover har forfatteren til denne artikel skrevet en

del artikler om udvandringen fra bestemte dele af Danmark. En oversigt findes bl.a. i www.emi-arch.dk – Det danske Udvaldsarkiv, der desuden giver adgang til Den danske Udvaldsdatabase og kommenterer denne. I www.aemi.dk findes en oversigt over andre europæiske udvaldsarkiver og hjælpemidler i form af søgedatabaser. Herunder Vejle-listerne der også findes på www.vejle-stadsarkiv.dk. Adgangen til ankomstlisterne til Ellis Island sker på www.ellislandrecords.org – til de amerikanske folketællinger på www.columbia.edu/cu/web/indiv/dst/census eller <http://facfinder.census.gov> mens kort over Wisconsin bl.a. kan ses på www.kinquest.com/genealogy/resources/atlas/Winnebago.html

Henning Bender er historiker, leder af Aalborg Stadsarkiv